

Antonín Sírňad, František Šlégr, Alois Gregor a František Kožík. Tato část sborníku je sympatickým doplněním předchozích výkladů. Bezprostřední vzpomínky herců na innohých místech dokreslují velmi plasticky výklady odborníků. Veselí i vážné historky se týkají nejrůznějších období brněnského divadla, ale vždy prozrazují lásku, s jakou lnuli umělci k Brnu. Dovidáme se o potížích, s kterými se divadlo potýkalo, o úspěších, kterých herci dosáhli, zachyceny jsou portréty vynikajících herců i osudy zajímavých představení. Jsou to ty skutečnosti, které se odehrávají za scénou a mimo ni a o nichž bychom se jinak nedověděli. Velmi krásné jsou vzpomínky Emy Pechové, Jarmily Urbánkové a Oldřicha Nového. Zvláště O. Nový v sobě nezapře dobrého slovesného umělce. Příspěvek Aloise Gregora Vzpomínám, týkající se Divadelního družstva, nás přivádí na myšlenku, že autoři odborných statí poměrně málo zhodnotili úlohu, kterou tato instituce ve vývoji brněnského divadla sehrála.

Sborník uvádí redaktorova předmluva a Báseň o divadle, již napsal Karel Kapoun.

Sborník Velká pochození vykonal kus záslužné a prospěšné práce: upozornil na to, že brněnské divadlo nemá doposud zpracovánu svou historii a stal se prvním pokusem o toto zpracování. Protože si autoři byli vědomi toho, že celou historii divadla zvládnout nemohou, volili šťastně zaměření Sborníku: zachytit pokrokové tradice ve vývoji brněnského divadelnictví. Smašený materiál odborný, vzpomínkový i obrazový byl logicky rozčleněn a vyšla tak publikace, která — i když není bez nedostatků — máže reprezentovat brněnské divadelnictví do té doby, než budou vydány důkladnější práce, této otázce věnované. Ještě nedávno nemělo brněnské Státní divadlo téměř nic, čím by mohlo doložit svůj vývoj; dnes už má k dispozici knihu, která může být jeho vizitkou.

Vlastimil Válek

Z doby Nerudovy. Příspěvky k dějinám českého života kulturního a společenského v šedesátých a sedmdesátých letech XIX. století. (Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1959. Redigoval Karel Krejčí. Stran 335, obrazových příloh 24.) Na velkou básnickou osobnost Jana Nerudy soustřeďuje právem naše dnešní literární historie zvýšenou pozornost. V nových sociálních podmínkách vystupuje stálá aktuálnost Nerudova díla zvláště výrazně, a nutí nás zajímat se o všechny okolnosti, podmiňující a ovlivňující jeho vznik a vývoj. K tomuto zájmu vede ostatně nerudovské badatele už sám fakt, že Nerudovo dílo je třeba vlastně teprve dnes objevovat a zjišťovat v jeho celosti a úplnosti: tento úkol plní akademické vydání Nerudových Spisů, jehož cílem je podat první kompletní soubor Nerudovy tvorby. Souběžně se Spisy vychází druhá nejzávažnější nerudovská edice, Miloslava Novotného Život Jana Nerudy, dospějí zatím ke IV. svazku a k letům 1863—1864. Tato edice, shrnující v neobyčejném bohatství nerudovský materiál, byla už několikrát předmětem kritiky více nebo méně negativní. Ale i když připustíme oprávněnost výtek, pokud jde o metodický přístup Novotného k materiálu, musíme po právu přiznat, že přínos edice k osvětlení biografie, tvorby a doby Nerudovy má podstatný význam, potvrzovaný současnou badatelskou praxí nerudovskou.

Sborník Z doby Nerudovy má ve vztahu ke Spisům i k Životu ráz literárně a kulturně historického komentáře, přiměřeného k osvětlení nerudovské problematiky několik nových a zajímavých zjištění, postřehů a pohledů. Jsou to ovšem pohledy jen dílčí, a nevyhnuły se (jak tomu ostatně bývá u sborníků skoro pravidlem) jisté rozptýlenosti.

Podle úvodních slov pořadatele Karla Krejčího bylo jednotící snahou autorů dvanácti statí sborníku poskytnout čtenáři zajímavé průhledy do našeho života šedesátých, eventuálně sedmdesátých let, osvětlit málo známé podrobnosti života a díla Nerudova (zejména pokud se týkají jeho činnosti publicistické) a přispět tak dalším způsobem k budoucí, tolik potřebné syntetické práci o Nerudovi a jeho době. Nešlo zde tedy — a ani jít nemohlo — o ucelený obraz, ale spíše, jak praví Krejčí, „o řadu bleskových snímků, ukazujících nám básníka v různých situacích, uprostřed různých lidí, s nimiž jej svedl osud nebo společná práce, tváří v tvář problémům, které vznášovaly jeho dobu“. Tato metoda — při všem nebezpečí jednostrannosti, izolovanosti a kusosti takových „bleskových“ pohledů a záběrů — může mít některé přednosti: ty vyniknou ovšem jen tehdy, dovede-li oko literárního historika postřehnout bystře a kriticky uzlové, třeba zdánlivě nenápadné body ve spleti a bohatství historického materiálu, a jejich vyzdvížením a osvětlením ukázat nebo aspoň naznačit komplex otázek příslušného okruhu. (Poznamenejme, že toto umění, jež dosahuje hlubokého průhledu do problematiky třeba jenom jediným, ale mistně vrženým paprskem, patří k největším; dosud se mu můžeme učit od Saldy.) Obáváme se, že nevyváženost sil autorského kolektivu a většinou zřejmě izolovaný postup při vzniku jednotlivých studií nevytvořily plně předpoklady k tomu, aby vzniklo dílo metodicky ucelené a zároveň (při vší různosti i žádoucí mnohostrannosti hledisek) kompaktní společným perspektivním zaměřením na

ústřední otázky poměrně úzce vymezeného časového úseku a tematického okruhu. Neznamená to, že se ve sborníku vyskytují práce, které by byly z hlediska nerudovského bádání publikovány zbytečně; ale jako komplex postrádá sborník patřičné soustředěnosti, a souvislost jeho jednotlivých článků je leckdy dosti vnějšková.

To nepochybně cítil i pořadatel sborníku Karel Krejčí, který proto postavil do jeho čela svou souhrnnou úvodní studii *Z doby Nerudovy*, otevírající zároveň první oddíl knihy, nazvaný Z ideových bojů doby Nerudovy. V tomto oddíle čteme vedle vzpomínat studie Karla Krejčího tři stati, soustředěné na širší problematiku kulturně společenskou: článek Milana Pišůta *Jan Neruda a Slovensko*, Richarda Pražáka *Češi a Maďari v nerudovské Praze* a Karla Poláka *Nerudův boj s církevní reakcí*. Nehledíme-li ani k tomu, že celý tento oddíl, který by měl nepochybně být těžiškem knihy, zabírá jen menší její polovinu, cítíme v něm nedostatek studií, zaměřených k samému jádru nerudovské problematiky. Témata prací Milana Pišůta a Richarda Pražáka mají při všem svém nepopiratelném významu pro nerudovské bádání přec jen důležitost nikoli prvořadou; téma Karla Poláka má z hlediska významu Nerudovy fejetonistiky i básnické tvorby závažnost sice ústřední, ale smrt přerušila autorovu práci ve stadiu, kdy bohatství cenného sebraného materiálu bylo nutno teprve roztrždit a vyvodit z něho obecnější závěry. Oddíl druhý (Episody z českého života let šedesátých a sedmdesátých) pak obsahuje osm statí z pera Jana Thona, Karla Janského, Ferdinanda Strejčka, Václava Jílka, Karla Krejčího, Josefa Moravce, Leoše K. Žižky a Františka Holce, zabývajících se většinou velmi detailně dobovými epizodami a jednotlivými postavami z okruhu Nerudových přátel i odpůrců; některé z těchto statí mají pro literárně vědné osvětlení nerudovské problematiky význam jen podružný.

Z jednotlivých prací sborníku všimneme si několika nejzávažnějších. K nim patří především obě studie Karla Krejčího. První (*Z doby Nerudovy*) uvádí čtenáři neobvykle bystrou, plastickou charakteristiku hlavních dobových událostí, společenských vztahů a politickokulturních tendencí i zápasů do ovzduší šedesátých let; spojuje syntetické hledisko s uměním mistrného postžení detailu. Toto umění — spolu s darem proniknout často i ke skrytým pramenům dobového dění — je ještě zřetelnější v druhé studii Krejčího, nazvané *Semberovy Důvěrné listy z Prahy, J. S. Skrejšovský a Jan Neruda*. (Tato práce, ač detailní a tematicky dost úzce vymezená, měla by snad pro dosah svého kulturně historického významu svoje oprávnění i v prvním oddíle knihy.) Krejčí se v ní zabývá především aférou, vzniknuvší r. 1870 kolem Montagsrevue a zde uveřejňovaných Intime Briefe aus Prag. Na základě povahové a psychologické analýzy obou hlavních protivníků — V. K. Sembery a J. S. Skrejšovského — odhaluje vnitřní motivy jejich boje a s beletristickou svěžestí vystihuje vzrušení ohlas této události v naší tehdejší společnosti. Cenné je zejména přesné rozlišení tří verzí Důvěrných listů, na jehož základě pak autor objasňuje skutečnou, ostře protičeskou podstatu celé akce a dochází k závěru, že Semberův pamflet nebyl projevem národně společenské kritiky, ale Semberova renegátství. — Dvě stati prvního oddílu si všimají vztahů Jana Nerudy a jeho generace ke kulturám sousedních národů: kdezto stať Milana Pišůta (*Jan Neruda a Slovensko*) načrtává Nerudovy vztahy k Slovensku jen v hlavních obrysech a často jen naznačuje jejich problematiku, zabírá se Richard Pražák (v článku *Češi a Maďari v nerudovské Praze*) především do analýzy Nerudových překladů z maďarské literatury, zvláště do Nerudova poměru v Petöfimu, a přináší řadu nových, cenných postřehů. Poslední stať první části, studie Karla Poláka o Nerudově boji s církevní reakcí, jen napovídá, jak zajímavý a důležitý komplex otázek vyvstal autorovi při studiu materiálu: a třeba přiznat, že i tento náznak, vyplynuvší z látky jen prozatímne a mechanicky utříděné, bude pro příští nerudovské badatele důležitým vodítkem při dalším zkoumání Nerudových vztahů k církvi.

Umění „bleskového“ záběru, pronikavě osvětlujícího pohledu na dobové události, problémy a postavy, prokázali vedle K. Krejčího nejplněji měrou dva autoři statí oddílu druhého: Jan Thon a Karel Janský. První (v studii *Aprilové přehádky*) sleduje jednu ze zajímavých epizod šedesátých let — totiž vydání almanachu *April*, úlohu a postavení jeho původců v našem tehdejší kulturním a společenském životě a význam almanachu jako „útočného politického letáku“, vyjadřujícího zásadní opozici proti českému carofilství. Stať Karla Janského *Případ Jana Erázima Sojky* přináší cenný materiál k objasnění Sojkyho úlohy v naší publicistice a politickém dění šedesátých let a poutavým způsobem líčí dobové ovzduší, v němž se odehrával Sojkův marný zápas o kariéru; zajímavé, ba až kuriózní rysy této figury postihuje Janský s povahokresebným uměním, které prokázal už ve své máchovské biografii. Z ostatních statí druhého oddílu připomeňme ještě studii Ferd. Strejčka *Tři básníci revolučního roku* (o Jos. Martinovi, V. K. Semberovi a Ervínu Spindlerovi)

a Josefa Moravce *Z korespondence Jana Nerudy a jeho přátel*; dopisový materiál, obsažený v této stati, je cenný zvláště pro osvětlení pozadí Semberových Důvěrných listů a pro vyjasnění úlohy jednotlivých zúčastněných, tj. vedle V. K. Sembery zvláště Ferdinanda Dattla a Julia Grégra.

Sborník Z doby Nerudovy, třebaže jako celek nesplňuje vše, co bylo v možnostech publikace tohoto druhu, má svůj dílčí význam pro detailnější poznání některých jednotlivých otázek a problémů nerudovských.

Dušan Jeřábek

St. K. Neumann, O umění. (Výbor uspořádal, poznámkami opatřil a doslov napsal Jiří Brabec. Text k vydání připravil Emanuel Macek. Vydal Československý spisovatel v Praze r. 1958 jako 22. svazek Kritické knihovny. Stran 662.) Výbor Jiřího Brabce se sympaticky liší od mnohých dosavadních prací o Neumannovi i od prvního pokusu podat soubor Neumannovy umělecké a politické publicistiky (který pod názvem *Umění a politika I—II* vydala L. Špačková r. 1953 a 1956) tím, že neupravuje a nepřičesává Neumanna podle představ editorů, ale že se jej snaží ukázat v celistvosti.

Vydavatel se pokusil — jak uvádí v ediční poznámce — zachytit v celé složitosti a rozmanitosti všechny základní hodnoty, které Neumann přinesl naší kritice, estetice a literární historii; chtěl ukázat na logiku jeho kritického díla a dokumentovat, jak tvůrčím způsobem přistupoval Neumann v různých dobách ke spleťtým otázkám kulturním a uměleckým. Proto vycházel editor z celého Neumannova díla od konce let devadesátých až k posledním článkům po roce 1945; vedle časopiseckých prací — na něž je právem položen hlavní důraz, neboť v nich je jádro Neumannovy kritické činnosti a byly dosud z větší části nepřístupné — otiskuje i kapitoly nebo pasáže z rozsáhlejších prací knižních (*Anti-Gide*, *Zlatý oblak*, *Enciány s Popa Ivanu*) a předmluvy k Neumannovým dílům vlastním i ke knihám, které uspořádal nebo přeložil.

Výbor je rozvržen do pěti oddílů. První obsahuje stati kulturně politické, druhý se zabývá obecnými otázkami umění, třetí přináší úvahy o literatuře; poslední dvě části jsou věnovány Neumannovým literárním kritikám a podobiznám čelných literárních postav a článkům o umění výtvarném. V jednotlivých oddílech jsou stati řazeny v zásadě chronologicky. Toto rozdělení nepovažujeme za šťastné; při čtení pociťujeme, že jsou odtrženy články, které spolu těsně souvisí. Tak jsou do různých oddílů zbytečně rozhozeny úvahy z knihy *At žije život!*, články o umění proletářském, diskuse o úkolech Levé fronty apod. V jednotlivých oddílech výboru sledujeme Neumannův vývoj od konce let devadesátých několikrát dokola a narážíme stále znovu na tytéž nebo obdobné otázky; problematika jednotlivých etap Neumannovy myslitelské činnosti je tak zbytečně roztráštěna. Jistě by tu bývalo prospěšnější rozvrhnout výbor podle hlavních stadií Neumannova vývoje. I články z prvního oddílu, mající zaměření více politické, by pak výrazněji ukázaly spojitost Neumannova úsilí politického, kulturního a uměleckého ve všech obdobích.

Kladem výboru je, že jsou v něm zastoupena všechna údobí Neumannova vývoje. Vydavatel se nevyhýbal ani statím, v nichž Neumann promlouval jako čelný reprezentant anarchismu; tyto články vycházejí knižně namnoze poprvé. A vidíme, že nebylo třeba mít strach dát úvahy Neumanna anarchisty do rukou dnešnímu čtenáři. Vždyť již v člancích z přelomu století se nám Neumann jeví jako bojovník proti klerikalismu, za spojení umění s osudem lidu, za plnost života, za to, aby inteligence viděla v proletariátu druhu v práci i boji atd. Nacházíme v nich tedy vesměs rysy, které charakterizují i Neumanna zralého.

Brabec věnoval rovněž náležitě místo Neumannovu zápasu o moderní umění civilní, jeho pozdějšímu hledání cesty pro umění proletářské a úsilí o to, aby naše literatura podávala pravdivý obraz své doby.

Neumannovými články o umění jsme se zabývali již v recenzi výboru L. Špačkové (srov. *SbFFBU D 4*, 1957, str. 144—149). Zde si proto povšimneme jenom několika problémů, které výrazněji vystupují ve výboru Brabcově.

Je to především otázka poměru umění, umělců a lidu, kterou Neumann stále znovu všestranně promýšlel. Východiskem k Neumannovu řešení tohoto vztahu je nové pojetí práce umělce. Neumann strhává s básnika gloriolu tajemství a polidšťuje ho. Ukazuje, že umělec je člověk jako každý jiný, který se od ostatních odlišuje toliko vyvinutějším smyslem pro vnímání věcí a jevů, jejich intenzivnějším prožíváním a schopností své zážitky sdělit jiným. Skutečných genů, jež nelze vypěstít ani podrobit zákonům, je velmi málo; ostatní jsou nadáni talentem, který je zcela po lidsku hnětitelný a s jehož pomocí může umělec zpravidla něčeho dosáhnout jen tehdy, provází-li ho houževnaté tvárné úsilí. Umělec si musí uvědomit,